

Vilhelm Moberg och verkligheten

1948 och senare, men av de andra arabstaterna tvingades till fientlighet mot Israel, ja, att "Egypten och Syrien... önskade att krossa Jordanien, även om Israel skulle bli medlet härtill". Jordanien — under Glubbs tid — blir alltså oskulden omgiven av brottslingar.

Därmed blir huvudintrycket av Glubbs bok något helt annat än den antisionism som dominerar i inledningen och i en del generaliserande påståenden. Arablän framstår som konstlad och bräcklig, nödortfugt sammanhållen blott av den hets och det tryck som kommer från några av de anslutna regimerna.

HERBERT TINGSTEN

Åtskilliga domare och advokater uttalade sig i går i Dagens Nyheter om Vilhelm Mobergs skådespel "Domaren" och om verkligheten bakom pjäsen. Tämmligen fullständig enighet tycks råda om pjäsens konstnärliga och dramatiska värde. I fråga om verklighetsbakgrunden kunde meningarna däremot knappast vara mera skiljaktiga. På vissa håll talar man om bottenlös ovederhäftighet, på andra om djup och avslöjande sanning. Hur är sådana divergenser möjliga på ett område som alla de tillfrågade känner? Delvis kan förklaringen vara att de som yttrar sig varit engagerade i de diskuterade rättsaffärerna och påverkats av sina engagemang. Denna sida av saken skall vi inte dröja vid. Det intressanta är att man är oenig rörande den verklighet som avses och hur denna verklighet kan eller bör gestaltas i ett skådespel.

Låt oss stanna först vid kritikernas utsagor. Rådman Eriksson utgår från att pjäsen gäller Unmanaffären. Han utgår också från sin "privata tro" att det aldrig funnits någon Unmanaffär: i denna affär förekom inga brott, det framgår av vad justitieombudsmannen, justitiekanslern och riksåklagaren påstått. Den domare som anklagats i Unmanaffären har visserligen gjort sig skyldig till en rad brott — av det slag som denna affär gällde — och sedermera dömts för dessa brott. Men det är "en helt annan sak", sägs det. Ett mera underligt resonemang är svårt att tänka sig. Förutsatt att hr Eriksson har rätt i sin "privata tro" i Unmanaffären; varför skulle inte Moberg vid uppbyggnaden av sin pjäs kunna ta med andra affärer — framför allt de ostridiga brott om vilka hr Eriksson själv talar? Advokat Gottfarb går ännu längre. Pjäsen är "ett nyckeldrama som skildrar Unmanaffären och de där agerande; om man skildrar levande personer, kan rent spel och överensstämmelse med verkligheten begäras". Moberg borde därför ha meddelat att den domare det gäller småningom blev dömd till straffarbete — efter många år av fåfänga försök att få hans brottslighet klarlagd — att Unman var ruinerad innan domaren i fråga blev hans förmyndare osv. Var det inte också fel av Moberg att göra den förörättade i pjäsen till en ung man — i motsats till Unman — eller att använda beteckningen rättsombudsman, som

inte finns i Sverige? Tingsdomare Sandström hade väntat att "dramat skulle hålla sig mer på verklighetens grund". Samtidigt beklagar han att den som ser skådespelet "inte fått klart för sig var gränslinjen egentligen går mellan saga och sanning, dikt och verklighet". Reflektera på vad denna tanke innebär, hur den skulle kunna realiseras!

Det befängda i de refererade inkasten är kanske för uppenbart för att några kommentarer skulle vara behövliga. Man förutsätter att Moberg i alla detaljer skulle ha hållit sig till en viss affär och klagar sedan över att han inte gjort det. Man förutsätter att han skildrat levande personer och klagar över att andra personer uppträder i pjäsen. Man förutsätter att dramat är verklighet och blir förbittrad över att så inte är fallet.

Men andra meningar har också uttalats. Unmans nuvarande förmyndare, ombudsman Alf Lidström, anser att pjäsen "har ganska litet med Unmanaffären att göra" och tycks närmast vara missnöjd över detta. Viktigare är att advokat Sjöström och stadsfiskal Eliasson har klart för sig att Moberg skrivit en tendenspjäs på verklighetsunderlag, inte ett dramatiserat reportage på en viss rättsaffär. Moberg vill väl visa, skriver advokat Sjöström, "att det ibland inte finns någon möjlighet att få rätt, därför att hela maskineriet är så lättpåverkat, och samtidigt oåtkomligt i vissa positioner". "Vad Mobergs pjäs illustrerar är maktlösheten även i ett demokratiskt samhälle för den som kommit på kant med den högsta överheten", förklarar stadsfiskal Eliasson.

Denna syn på pjäsen är, självfallet, den i detta sammanhang avgörande. Moberg har inte velat säga att sådan är rättvisan i Sverige. Han har inte heller velat skriva ett nyckeldrama i den meningen att det gällt att i detalj beskriva en viss rättsaffär. Han har, med utgångspunkt i en rad faktiska affärer, velat visa oss faror för vilka vi och det svenska rättssamhället är utsatta, som finns även om vi i det längsta inte velat tro det. Prestigehänsyn, servilitet, falsk lojalitet, kamaraderi överhetspersoner och myndigheter emellan har kunnat leda till rättskränkningar och till fördöljanden av det orätta — utan ohederlighet eller korruption i vanlig enkel mening. Det är sannerligen ej

blott en "affär" som här skyntar. För den som sysslat med exempelvis Haijbyaffären eller Sellingaffären innehåller skådespelet skakande påminnelser om vad som skett eller kunnat ske — om inte några människor med patos, under ofrånkomliga överdrifter och misstag, arbetat för att avslöja och klarlägga. Att Moberg i en rad fall gått i spetsen för detta arbete, envist och modigt, i förakt för hån och elakheter, är hans heder.

Till det märkliga och oroande i pjäsen är att inte bara de skilda "intrigerna" i pjäsen verkar skrämmande välbekanta, utan att också detaljer som i och för sig kunde synas otroliga stämmer överens med vad som skett eller sker. Läkaren som undersöker Krister Langton uttalar: "Vi måste ha hälsokontroll också på det psykiska området. Den ingår helt enkelt i ett modernt samhälles hälsovård. Nu för tiden är det bara upplysta och fördomsfulla människor som betraktar en sinnesundersökning som något nedsättande för objektet." Det låter fantastiskt, men vad säger chefen för medicinalstyrelsen i ett yttrande: "Hälsokontroll även på det psykiska området är en uppenbar tendens i samhällets hälsovård, och en dylik undersökning bör inte av en upplyst samtid betraktas som på något sätt diskriminerande." Den tendens att skydda myndigheterna som ofta omtalas i pjäsen har kommit till värre uttryck i verkligheten, såsom då justitie-

kanslern för ett par år sedan föreslog att "vad som är ägna att undergräva aktningar för... myndigheter" i princip borde straffbeläggas; ävensamma men förklenande uppgifter om myndigheter (vanryktande) borde bli straffbara utom i vissa fall. På punkt efter punkt kan detaljer i pjäsen på detta sätt visas motsvara verkligheten.

Till slut ett ord om pressens roll i detta sammanhang. I Mobergs pjäs beskrives pressen — närmast Folktribunen alias Arbetaren — som en visserligen bräcklig tillflykt då ordinarie rättsmedel inte ger skydd. Vi skall inte här ingå på hur pressen skött denna sin uppgift; att några tidningar i flera affärer varit drivande krafter är obestriddligt. Men det är av värde att slå fast att inte blott rättssökande enskilda vänder sig till tidningarna, utan att även myndigheterna söker påverka dem. I flera rättsaffärer har angripna myndighetspersoner systematiskt sökt påverka pressen, inte bara genom sk presskonferenser som i Haijbyaffären, utan genom förtroliga samtal, varunder de gjort påståenden eller erkännanden som de aldrig skulle vilja stå för offentligt. Vid ett tillfälle har vi ansett det vara en skyldighet att publicera uppgifter ur ett sådant samtal; som regel måste "förtroligheten" respekteras. Moberg har snarare underskattat än överskattat överhetens verksamhet bakom kulisserna, omfattningen av de "interna ämbetsåtgärderna".

Vår FN-serie

angripes självfallet i Svenska Dagbladet, i huvudsak genom ett missvisande referat. Det lustiga är emellertid att tidningen också klagar över att vi utgått från "renodlat rationalistiska utgångspunkter". Det är väl bekant att Svenska Dagbladet när det gäller religionen, kyrkan och konungen sedan länge ansett förnuftsmissiga resoner som olämpliga, men det förvånar oss att tidningen även till förmån för FN avsägar sig bruket av sitt förstånd. Linjen är emellertid generellt användbar; om tidningen fullföljer den, behöver den inte längre på någon punkt söka använda huvudet.